

Юлія Юсип-Якимович, к.ф.н., доцент

ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

УКРАЇНСЬКА МОВА - МОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Українська мова - мова корінного населення України, а також українців, що проживають за її межами: у Росії, Білорусі, Казахстані, Польщі, Словаччині, Румунії, Канаді, США, Австралії та ін. країнах. Українська мова входить до другого десятка найпоширеніших мов світу, нею розмовляє бл. 45 млн. людей. Належить до східної групи слов'янських мов, що входять до індоєвропейської мовної сім'ї. Найближчі їй — білоруська і російська мови.

Українська мова має на всіх рівнях і свої специфічні особливості, якими відрізняється від сусідніх мов. Український народ склався у надрах Київської Русі, передусім на основі населення Київського, Чернігівського, Переяславського, Галицького і Володимирського князівств. Це була територія Наддніпрянщини та Наддністрянщини. Консолідації українського народу, становленню його мови перешкоджала та обставина, що після монгольської навали в тринадцятому столітті його землі входили до складу різних держав. Так, Чернігово-Сіверщина, Поділля і Київщина з Переяславщиною, а також більша частина Волині належали до Великого князівства Литовського з офіційною «руською», тобто староукраїнською мовою; північна Буковина стала частиною Молдовського князівства — тут теж тривалий час усі державні справи велися «руською» мовою; частину Західної Волині і Галичину захопила Польща, а Закарпаття — Угорщина. Провідну роль у культурному розвитку українського народу і його мови відіграла Наддніпрянщина, яка з чотирнадцятого століття разом з Галицько-Волинською землею дістала назву «Мала Русь». Тоді ж стосовно цієї території вживалася і давніша назва — Україна, тобто «внутрішня країна», «внутрішня земля», «земля, населена своїм народом». На таку думку наводить і перша фіксація цього слова в Іпатіївському літописі: «и плакашася

по ньмь [за Переяслав, князем Володимиром Глібовичем] вси переяславци... о нем же *Оукраина* много постана» (1187).

Особливо велике значення для консолідації українського народу та його мови, розвитку його самосвідомості, державності мав Київ. Саме Київ став могутнім осередком розвитку і поширення української науки, освіти та культури, тут зародилися ідеї народно-визвольної боротьби проти чужоземного гніту. У другій пол. 16— 1-й пол. 17 ст. українці заселяли в основному Київщину, Чернігівщину, Полтавщину, Брацлавщину (Поділля), Запоріжжя, Волинь, Галичину, Північну Буковину і Закарпатську. Русь. У цей час посилюється міграційний рух українців із заходу на схід — на південь Київщини, Брацлавщину, Лівобережну Україну, Слобожанщину. Однією з причин міграційних процесів було посилення феодалного гніту щодо селянства з боку магнатської Польщі. Наслідком масових переміщень було змішування переселенців з місцевими етнографічними групами українського населення, формування загальноукраїнських етнічних рис, певна нівеляція діалектних особливостей і утворення загальнонародної української мови.

Однак на Волині, в Галичині, на Буковині й Закарпатті, де корінне українське населення менше змішувалося з некорінним, збереглися історичні територіальні групи населення зі своїми давніми самоназвами й місцевими діалектами — бойки, лемки, гуцули (див. Бойківський говір, Лемківський говір, Гуцульський говір). Північ України по лінії Володимир-Волинський — Рівне - Житомир — Фастів — Прилуки — Конотоп займає північно-українське, або поліське, наріччя. В окрему етнографічну групу — поліщуків — виділяє себе тільки населення, яке займає територію на захід від р. Горині до Західного Бугу. Це носії волинсько-поліських, або західнополіських, говірок; до них прилягають ще надбужько-поліські, чи підляські, говірки, поширені в басейні Західного Бугу до р. Нарев. Схід і Південь України — територія східноукраїнських говорів, які лежать в основі літературної мови. Певну етнічну специфіку зберігає населення Поділля (нинішні Вінницька і

Хмельницька області, частина Тернопільської) і Слобожанщини (Харківська, частина Сумської, Донецької і Луганської областей України та прилеглих областей Росії). Населення зветься відповідно подолянами (подоляками) і слобожанами.

Діалекти, говірки етнографічних груп засобами писемного спілкування здебільшого не виступають, хоча широко використовуються у художніх творах. Мова Слобожанщини, напр., представлена в творах Г. Квітки-Основ'яненка, покутсько-буковинський мовний масив відбився у творчості В. Стефаника, Ю. Федьковича й Марка Черемшини. Г. Хоткевич доніс гуцульський говір у повістях «Камінна душа» і «Довбуш».

Усі місцеві говірки, говори і діалекти тяжіють до свого мовного материка — унормованої, кодифікованої загальнонаціональної мови, вищою формою якої є вироблювана віками літературна мова — основа монолітної єдності народу.

Фонетичні, граматичні і лексичні компоненти мовної системи підпорядковані усталеним законам, що становлять скелет мови, який лежить в основі діалектів, літературної мови, що існує в усному і писемному варіантах, і розмовної мови.

Жодна національна мова не може нормально розвиватися без спілкування з іншими мовами.. Міжмовні контакти багаті і різнобічні. В українській мові чимало слів іншомовного походження. Запозичення з інших мов мала вже праслов'янська мова. Найчисленнішими були запозичення з романських і германських мов.

Найхарактерніші фонетичні, граматичні і лексичні риси української народної мови ввійшли в її першу літературну форму — староукраїнську літературну мову.

З 15 ст. в Україну проникають реформаційні ідеї, що спричиняє появу перекладів євангельських текстів староукраїнською літературною мовою, яка з однофункціональної стає поліфункціональною, що значно розширює її словник і збагачує виражальні можливості.

У 17 — на поч. 18 ст. староукраїнська літературна мова широко вживалася у науці, художній літературі, була об'єктом наук, вивчення і викладалася як предмет. На поч. 18 ст. указом рос. царя Петра I у Східній Україні було заборонено друкувати українською мовою релігійну літературу. Це позначилося на книгодрукуванні.

Староукраїнська літературна мова силоміць витіснялася російською. Українська мова функціонувала фактично лише на західноукраїнських землях, які перебували в складі Австро-Угорщини.

З кінця 18 ст. зароджується нова українська літературна мова на народній основі. Основоположником її став І. Котляревський.

Т. Шевченко своєю творчістю підніс українську літературну мову до рівня загальнонародної. У 60—80-х рр. 19 ст. розвиток української літературної мови гальмувався царськими заборонами (Валуєвський циркуляр 1863, Емський акт 1876).

З початку 20 ст. українська літературна мова була представлена не тільки у художній, а й у науковій та публіцистичній літературі. Особливо бурхливо вона розвивається після відновлення української державності (1917) і практично до кінця 1-ї третини 20 ст. Вона входить у всі сфери суспільного буття, ставши знаряддям освіти, науки й культури. З її допомогою виросла нова українська інтелігенція. У роки більшовизму знищити мову, укорінену в системі освіти й культури, засобах масової інформації, було вже неможливо. Новий наступ на неї здійснено в часи застою: вона почала зникати з навчальних закладів, науки, інших сфер.

У незалежній Україні у статті 10 Конституції українська мова проголошена державною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку // Машинопис резюме доповіді на її Конгресі МАУ. — Львів, 1993.

2. Карпенко Ю.О. Українська гіпотеза // Мовознавство. —1993. — № 5. - С. 8.
3. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // Мовознавство, 1997, № 6. – С. 3-14.
4. Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // Мовознавство, 1998, № 1. – С. 3 -12.
5. Півторак Г. Українці: звідки ми й наша мова? Походження української та російської мов: міфи та історична правда // Сила м'якого знака або повернення Руської правди / За загальною редакцією Лариси Івшиної. – Видавництво ПрАТ «Українська прес-група» - К, 2011. – С.174-221.
6. Шевельов Ю. Міркування про історію літературної мови, історичну діалектологію та історичну граматику // Українська мова. – 2014. - № 3. – С.146-160.

Екзиль // Науково-мистецький часопис.

№ 1, 2020

С.10-15

Випуск

Сторінки